

**БУКОВИНА ЯК ОБ'ЄКТ ПРОТИСТОЯННЯ МІЖ
ОСМАНСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ ТА РІЧЧЮ
ПОСПОЛИТОЮ (1653-1673 РР.)****Олексій БАЛУХ,**Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, Чернівці (Україна)
alekseybalukh@yandex.ru**BUKOVYNA AS OBJECT OF CONFRONTATION BETWEEN
THE OTTOMAN EMPIRE AND RZECZPOSPOLITA
(IN THE LATE 1653-1673)****Oleksii BALUKH,**Chernivtsi National University named after Yuriy Fed'kovych,
Chernivtsi (Ukraine)
Orcid ID: 0000-0001-8091-8118
ResearcherID: R-7967-2016

Балух Алексей. Буковина как объект противостояния между Османской империей и Речью Посполитой (1653-1673 гг.). В статье, на основе анализа источников и монографической литературы, проанализированы общественно-политические события и военные действия в Молдавии в контексте истории Северной Буковины, молдавско-польские и молдавско-турецкие отношения, которые затрагивали интересы региона, выяснены результаты правления молдавских господарей. Констатируется, что Буковина в 1653-1673 гг. стала объектом противостояния между Портой и Польшей, что вызвало на буковинских землях ощутимые экономические и демографические потери.

Ключевые слова: Северная Буковина, Молдавское государство, военно-политические отношения, Речь Посполитая, Османская империя, Валахия, Трансильвания.

Вступ. У зв'язку з проголошенням незалежності України великого значення і **актуальності** набувають дослідження історичного минулого різних частин українських земель, зокрема й Буковини. З'ясування та висвітлення змісту і характеру воєнно-політичних відносин у цих землях досліджуваного періоду набуває у наш час важливого науково-теоретичного і практичного значення.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного аналізу воєнно-політичного становища буковинських земель під час протистояння між Османською імперією та Річчю Посполитою у 1653 – 1673 рр.

Серед пріоритетних **завдань** дослідження вирізняються такі, як висвітлення державотворчої діяльності молдавських господарів у контексті історії Північної Буковини, дослідження становища буковинських земель під час Хотинської битви 1673 р., а також аналіз воєнно-політичних відносин Молдавії з Річчю Посполитою, Туреччиною, Військом Запорозьким, що стосувалися

території Буковини.

Даний період історії Буковини є маловивчений. Крім статей або окремих розділів колективних монографій загального характеру з історії України, Молдавії, Туреччини, Польщі, Румунії, спеціальної праці, яка б комплексно висвітлювала усі аспекти даної проблеми, практично немає. Частково ці питання розглядали: О. Масан¹, А. Жуковський², Г. Скорейко³, М. Чучко⁴, Л. Семенова⁵, В. Статт⁶, Я. Пажевський⁷ та ін.

Виклад основного матеріалу. У другій половині XVII ст. загострюються протиріччя між Туреччиною і Польщею. Буковинські землі впродовж цього періоду відігравали важливу роль у політиці Османської імперії, яка прагнула поширити свій вплив на Поділля та Галичину, використовуючи для цього війну Польщі проти козацької України, а також протурецько налаштованих українських гетьманів⁸. Османи планували скористатися буковинськими територіями як плацдармом для наступу на поляків. Річ Посполита у свою чергу прагнула посла-

¹ Masan O. «Bukovyna yak ob'ekt mizhnarodnykh vidnosyn z davnykh chasiv do 1774 r.» [Bukovyna as object of international relations since ancient times to 1774], *Bukovyna v konteksti yevropeys'kykh mizhnarodnykh vidnosyn (z davnykh chasiv do seredyiny KhKh st.)*, Kol. monogr.; za zag. red. V.M. Botushans'koho, Chernivtsi, Ruta, 2005, P. 9–168; Masan O. «Chernivtsi v druhyi polovyni XIV–XVIII st. (do 1775 r.)» [Chernivtsi in the second half of XIV–XVII century], *Chernivtsi: Istoriya i suchasnist' (Yuvileyne vydannya do 600-richchya pershoi pysemnoyi z hadky pro misto)*, Kol. monohrafiya za zah. red. V.M. Botushans'koho, Chernivtsi, Zelena Bukovyna, 2009, P. 23–75.

² Zhukovskyy A. Istoriya Bukovyny [History of The Bukovyna], Chernivtsi, Chas, 1991. Ch. 1, do 1774 r., 120 p.

³ Skoreyko H.M. «Khotyn'ska fortetsya u mizhnarodnykh uhadakh XVII st.» [The Khotyn Fortress of international agreements in the seventeenth century], *Pytannya istoriyi Ukrainy: zbirnyk nauk. statey*, Chernivtsi, 2000, T. 4, P. 237–244.

⁴ Chuchko M.K. Istoriya my'noyi spravy' na Bukovy'ni (XIII – pochatok XXI st.) [The history of Bukovinian customs (XIII – beginning of the XXI century)], Chernivci: Zoloti lytavry, 2009, 272 p.

⁵ Semenova L.E. Knyazhestva Valakhyya y Moldavyya. Konets XIV – nachalo XIX v. (Ocherky vneshnepolytycheskoy ystoriy) [Principality of Wallachia and Moldavia. End XIV - the beginning of the XIX century]. Moskva, 2006, 432 p.

⁶ Staty V. Ystoriya Moldovy [History of Moldova], Kyshynev: F.E.P. «Tipografiya Centrala», 2002, 480 p.

⁷ Pajewski J. Buńczuk i koncerz: Z dziejów wojen polsko-tureckich, Wyd. 2-ie, Poznań, Wyd-wo Poznańskie, 2003, 279 p.

⁸ Skoreyko H.M. «Khotyn'ska fortetsya u mizhnarodnykh uhadakh XVII st.» [The Khotyn Fortress of international agreements in the seventeenth century], *Pytannya istoriyi Ukrainy: zbirnyk nauk. statey*, Chernivtsi, 2000, T. 4, P. 243.

бити османський вплив у Дунайських князівствах та загарбати Молдавію, а разом із нею і Буковину⁹.

У серпні-жовтні 1653 р. було здійснено останній молдавський похід козаків Б. Хмельницького, у результаті якого Буковина знову стала ареною жорстоких кровопролитних боїв, у яких загинув Тиміш Хмельницький, остаточно втратив молдавський престол господар В. Лупу, а козаки почесно капітулювали з-під Сучави. Спроби Б. Хмельницького дипломатичним шляхом організувати широку коаліцію проти Речі Посполитої засвідчили безрезультатність його дунайської політики. Для гетьмана молдавські походи 1650-1653 рр. завершилися повною невдачею, відмовою від військової допомоги союзників, втратою часу та козацьких сил, чималою розрухою буковинських земель, що у подальшому негативно вплинуло як на Молдавію і Буковину, так на козацьку Україну.

Оборона Сучави тривала до 8 жовтня 1653 р. Козаки, здавши замок на почесних умовах, зі зброєю, прапорами, з тілом загиблого Т. Хмельницького відступили з Сучави до Сорок, перейшовши на українські землі¹⁰. Чернівецькі „красзнавці” вважали, що залишки козацького війська поверталися на Наддніпрянщину через Чернівці та Хотин¹¹. Дані твердження не збігаються з фактами, оскільки Хотинська фортеця була захоплена молдавськими військами нового господаря Г. Штефана, а молдавани, валахи, поляки, німці та ін. рушили через Чернівці до Хотина, щоб допомогти польському королю Яну Казимиру у Жванецькій облозі. Польські загоони стояли у Хотині, щоб забезпечити провіант і фураж для армії Речі Посполитої¹². Отже, буковинські землі у цей час стали рятівними для поляків.

У лавах війська Т. Хмельницького були і татари. Покинувши Сучаву, вони подалися спочатку до Чернівців, а потім через Хотин на Могилів-Подільський. У Чернівцях вони перебували недовго, а поблизу Хотина їх намагалися розбити загоони хотинського пиркелаба Жори, проте зазнали поразки, і татари переправилися через Дністер¹³.

Однією із причин усунення В. Лупу від влади була недооцінка стратегічного значення Хотинського замку. Літописець М. Костін зазначає: „Не можу промовчати про Хотинський замок. Як же не розумно було лишати його в чужих руках! Хоча б для надійності переправи належало поставити тут своїх стрільців. Хіба для цього

треба було мати багато людей? Тридцять німців роками б утримували замок – і від молдавського війська, і від угорського. Чи, може, харчів не було? Хліб з одного лише прихотинського села або ж той, що був у місті, міг би прохарчувати замок цілий рік. Отож, той замок, якщо хтось добре все обміркує, став причиною розорення дому господаря Василя. (...) якби дружина останнього була в Хотинському замку, а не в Сучавському, господар Штефан не зміг би захопити Хотинський замок, граючись, як Сучавський. (...) Чи зміг би господар Штефан узяти Хотинський замок, коли Хміль був у Гусятині всього на відстані одного дня шляху від Хотина? Багато зміг би зробити господар Василь (...)”.

А в цей час на території Буковини активно діяв загігн опришків під проводом Дитинки, який розміщувався у Хотинському та Чернівецькому повітах. На їхнє придушення Г. Штефан направив регулярне військо на чолі з стольником Бучком, яке і розгромило загоони Дитинки¹⁵.

У 1654 р. молдавський господар Г. Штефан уклав мирний договір з гетьманом Б. Хмельницьким, щоб запобігти новому молдавському походу козацьких військ, оскільки продовжував таємно підтримувати Польщу¹⁶. Мало хто знає, що у 1657 р. на Буковині, зокрема у Чернівцях, перебували козацькі полки. Налагодивши союзні відносини з правителями Молдавії, Валахії і Трансильванії, гетьман Б. Хмельницький восени 1656 р. планував здійснити спільний похід проти Речі Посполитої. На початку січня 1657 р. Київський, Білоцерківський і Переяславський козацькі полки на чолі з А. Ждановичем прибули до Чернівців. Вони налічували 12 тис. реєстрових козаків і близько 8 тис. „охотників”, тобто добровольців. На Буковині козаки об'єдналися із молдавсько-валаським загоном, що складался з 4 тис. воїнів. А. Жданович отримав від Б. Хмельницького розпорядження не чинити кривди на землях своїх союзників, зокрема і на Буковині, „щоб нікому утяжіння не було, хто при ласці нашій і Війську Запорозькому зоставатись буде”¹⁷. З буковинських земель об'єднане військо рушило на допомогу князеві Трансильванії Дьєрдю II Ракоці та взяло участь у боях за Варшаву та Краків. На Буковину вони повернулися влітку 1657 р., звідки козаки через Хотин рушили до Чигирини, де отримали звістку про смерть Б. Хмельницького¹⁸. А. Мургулець, який займав посаду чернівецького старости, очевидно, супроводжував козаків по території Буковини.

⁹ Bukovyna: istorychnyy narys [Bukovyna: historical review], Vidp. red. V.M. Botushans'kyy, Chernivtsi, Zelena Bukovyna, 1998, P. 52.

¹⁰ Masan O. Bukovyna yak ob'yekt mizhnarodnykh ..., op. cit., P. 108; Masan O. Chernivtsi v druhiy polovyni XIV – XVIII st. ..., op. cit., P. 40.

¹¹ Komarnyckyy S.I. Cytadeli na Dnistri. Z istoriyi Hotyna ta Hotyn's'koyi forteci [Citadel on the Dniester], Chernivci, Zoloti lytavry, 2001, P. 23.

¹² Masan O. Bukovyna yak ob'yekt mizhnarodnykh ..., op. cit., P. 108; Masan O. Chernivtsi v druhiy polovyni XIV – XVIII st. ..., op. cit., P. 40.

¹³ Kostin M. „Litopys zemli Moldaviyi vid gospodarya Aarona v cej bik» [Annals of the Moldova land from the owner Aaron in this direction], Per. z rum. S. Semchyn's'kogo, *UII*, 1992, N. 12, P. 120; Costin M. «Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron-vodă încoace» [Annals of the Moldova land from the owner Aaron], *Ureche G., Costin M, Neculce I. Letopisețul Țării Moldovei*, Îngr. textelor, glosar și indici de T. Celac, Chișinău, Hyperion, 1990, P. 220.

¹⁴ Kostin M. „Litopys zemli Moldaviyi ..., op. cit., P. 108; Costin M. «Letopisețul Țării Moldovei ..., op. cit., P. 207.

¹⁵ Nary'sy' z istoriyi Pivnichnoyi Bukovy'ny [Essays on the History of Northern Bukovina], Vidp. red. F.P. Shevchenko, Kyiv, Nauka, 1980, P. 69-70; Kaindl R.F. Istoriya Chernivciv vid najdavnishykh chasiv do syogodennya [Chernivtsi history from ancient times to the present], Per. z nim. V. Yu. Ivanyuka, Chernivci, Zelena Bukovy'na, 2005, P. 29.

¹⁶ Zhukov's'kyy A. Istoriya Bukovyny ..., op. cit., P. 74.

¹⁷ Costin M. Letopisețul Țării Moldovei ..., op. cit., P. 230; Litopys Samovydytsya [Chronicle Samovydytsya], Vidp. red. A.D. Skaba, pidhotuvav Ya.I. Dzyra. K.: Naukova dumka, 1971, P. 74; Masan O. Bukovyna yak ob'yekt mizhnarodnykh vidnosyn ..., op. cit., P. 109; Masan O. Chernivtsi v druhiy polovyni XIV–XVIII st. ..., op. cit., P. 40; Dobrzhan's'kyy O. Khotynshchyna: istorychnyy narys [Khotynshchyna. Historical review], Chernivtsi, Molodyy bukovynets, 2002, P. 100; Smoliy V.A., Stepankov V.S. Bohdan Khmel'nyts'kyy: Sotsial'no-politychnyy portret [Bohdan Khmelnytsky: Socio-political portrait], 2-he vyd., dop., pererobl., Kyiv, Lybid', 1995, P. 561.

¹⁸ Bukovyna: istorychnyy narys [Bukovyna: historical review], Vidp. red. V.M. Botushans'kyy, Chernivtsi, Zelena Bukovyna, 1998, P. 52.

На 1657 р. припадає ще одна важлива для буковинських земель подія. Мова йде про засідання польсько-молдавської прикордонної комісії щодо взаємного покарання злочинців¹⁹. Її причиною стало регулярне переміщення військ сусідніх держав через молдавсько-польське прикордоння, що негативно позначилося на становищі цих земель, зокрема Буковини. Дане засідання відбулося наприкінці листопада 1657 р. у Снятині²⁰. Молдавські та польські комісари зібралися «для заспокоєння границь і кривд між підданими обох сторін і здійснення ефективної справедливості покривдженням»²¹. Кілька днів вони опрацьовували дані щодо протиправних дій підданих обох держав на кордоні Галичини і Буковини, зокрема про безчинства жовнірів з польської сторони у Молдавії, а отже і на буковинських землях.

1 грудня 1657 р. був складений спільний протокол засідання комісії, відповідно до якого обидві сторони домовилися відкласти винесення рішення щодо звинувачуваних у злочинах. Нове засідання комісії було перенесене на 21 січня 1658 р. Про результати останнього, на жаль, відомості відсутні²². Проте, намагання чиновників обох країн встановити порядок та покарати винних свідчить про дійсно складне воєнно-політичне становище на польсько-молдавському прикордонні.

Союз Молдавії з Дьєрдем II, участь у поході проти Польщі молдавських військ та антиосманська боротьба господаря Молдавії змусили турецького султана у березні 1658 р. скинути воєводу Г. Штефана з молдавського престолу²³. Новим молдавським господарем призначили Георгія Гіку, який правив країною до листопада 1659 р.²⁴ За наказом Порти він мав надати військову допомогу у поході турецько-татарської армії на Трансильванію влітку і восени 1658 р. У Валахії в цей час господарював Міхня III, який восени 1659 р. завдав поразки османському війську, що рухалося у Трансильванію через валахські землі. Дізнавшись про це, султан скинув з престолу Валахії Міхню III і призначив новим господарем молдавського правителя Георгія Гіку. А для Молдавії призначив воєводу Штефаницю Лупу, сина экс-господаря Василя Лупу²⁵.

За свідченнями молдавського літописця М. Костіна, у Молдавії в 1660 р. відбулася спроба захоплення яського престолу экс-господарем Валахії К. Шербанем²⁶. Його загопи, за деякими даними, були і на Буковині, зокрема у Хотині²⁷. За допомогою найманців, до складу яких входили запорозькі козаки, він спробував утвердитися на молдавському престолі, проте змушений був відступити до Польщі, зважаючи на загрозу нападу татар, яких привів господар Штефаниця Лупу. Проте, вже у 1661 р. султан призначає воєводою Молдавії Євстратія Дабіжу (1661-1665 рр.). Його підтримувало молдавське боярство, а свою зовнішню політику він проводив в інтересах османів²⁸. Відомо, що саме цей господар надав монахам зі Скиту Манявського (галицький осередок православ'я) селище Мамаївці, що розміщувалося біля м. Чернівці, з усіма прибутками від нього²⁹.

Османська імперія у другій половині 60-х років XVII ст. прагнула загарбати українські землі, насамперед Правобережну Україну³⁰, а плацдармом для нападу повинна була стати Молдавія, а отже і Буковина, оскільки саме ця земля межувала з Галичиною і Поділлям. На думку польського дослідника Я. Пажевського, у цій боротьбі султан зробив ставку саме на Кримське ханство, усунувши від правління весною 1666 р. польського союзника Мехмеда IV Гірея, натомість призначивши нового слухняного та відданого Туреччині хана Ааділ-Гірея³¹. Весною 1666 р. гетьман Правобережної України Петро Дорошенко налагодив союзні відносини з новим кримським ханом, а також із Туреччиною³², очевидно проти Речі Посполитої.

20 січня 1667 р. був укладений Андрусівський договір між Московією та Річчю Посполитою, за яким Правобережна Україна залишалася за останньою. Після його укладення саме українські землі опинилися в епіцентрі протистояння Польщі, Московії та Османської імперії³³. У жовтні 1667 р. татари Крим-Гірея і козаки П. Дорошенко рушили на Поділля та Галичину. Після невдалої двотижневої облоги Підгайців, 19 жовтня був укладений договір з Яном Собеським, за яким П. Дорошенко визнав підданство Правобережної України польському королю³⁴.

¹⁹ Chuchko M.K. Istorija mytnoyi spravy na Bukovyni (XIII – pochatok XXI st.) [The history of Bukovinian customs (XIII – beginning of the XXI century)], Chernivci, Zoloti lytavry, 2009, P. 20.

²⁰ Masan O. Bukovyna yak ob'yekt mizhnarodnykh vidnosyn ..., op. cit., P. 110.

²¹ Bukovyna v konteksti yevropeys'kykh mizhnarodnykh vidnosyn (z davnikh chasiv do seredyiny KhKh st.) [Bukovyna in the context of European international relations (since ancient period till the middle of the 20th century)], Kol. monohr. za zah. red. V.M. Botushans'koho, Chernivtsi, Ruta, 2005, N. 12, P. 149.

²² Masan O. Bukovyna yak ob'yekt mizhnarodnykh vidnosyn ..., op. cit., P. 110-111.

²³ Semenova L.E. Knyazhestva Valakhyya y Moldavyya. Konets XIV – nachalo XIX v. (Ocherky vneshnepolytycheskoy ystoryy) [Principality of Wallachia and Moldavia. End XIV – the beginning of the XIX century], Moskva, 2006, P. 239–240.

²⁴ Staty V. Istorija Moldovy [History of Moldova], Kyshynev, F.E.P. "Tipografia Centrală", 2002, P. 148.

²⁵ Semenova L.E. Knyazhestva Valakhyya y Moldavyya ..., op. cit., P. 277.

²⁶ Costin M. Letopisețul Țării Moldovei ..., op. cit., P. 245–247.

²⁷ Masan O. Bukovyna yak ob'yekt mizhnarodnykh vidnosyn ..., op. cit., P. 111.

²⁸ Semenova L.E. Knyazhestva Valakhyya y Moldavyya ..., op. cit., P. 241.

²⁹ Masan O. Bukovyna yak ob'yekt mizhnarodnykh vidnosyn ..., op. cit., P. 111; Celevych I. Istorija Skytu Manyavs'kogo [The history of the Skytu Manyavskiy], Ivano-Frankivs'k, 1993, P. 33-34.

³⁰ Artamonov V.A. «Strany Vostochnoj Evropy v bor'be s Osmanskoj imperyey (1683–1699)» [The states of Eastern Europe in the struggle with the Ottoman Empire], *Osmanskaya ymperiya y` strany Central'noj, Vostochnoj y` Yugo-Vostochnoj Evropy v XVII v.*, Moskva, Pamyatnyky istorych. mysli, 2001, Ch. 2, P. 295.

³¹ Pajewski J. Buńczuk i koncerz ..., op. cit., P. 112.

³² Uryvalkin O.M. Get'many Ukrayiny ta koshovi Zaporoz'koyi Sichi [Hetmans of Ukraine and Koshovy of Zaporizhzhya Sich], Kyiv, Dakor, KNT, 2008, P. 194.

³³ Ibid., P. 197; Kralyuk P.M. Kozacz'ka mifologiya Ukrayiny: tvorci ta epigony [The mythology of Cossack Ukraine: the creators and imitators], Harkiv, Folio, 2016, P. 94.

³⁴ Uryvalkin O.M. Get'many Ukrayiny ..., op. cit., P. 198; Pajewski J. Buńczuk i koncerz ..., op. cit., P. 116–126.

У листопаді 1665 р. у Молдавії помер господар Є. Дабіжа і за допомогою греків молдавський престол здобуває грек з Румелії, Георгій Дука. Він продовжував внутрішню політику свого попередника, підтримував боярство та Церкву. Проте довго на престолі не протримався, оскільки на нього була надіслана скарга до Туреччини. Г. Дука намагався за допомогою грошей повернути довіру султана, але марно. 21 травня 1666 р. його скинули з молдавського престолу, а новим господарем став Олександр Іліяш (1666-1668 рр.)³⁵. Він був політиком проосманської орієнтації та виконував усі накази султана. Наприклад, у 1668 р. О. Іліяш відправив усю молдавську селітру до Туреччини для військових потреб останньої, оскільки та продовжувала війну з Венецією за о. Крит³⁶.

У 1669 р. закінчилася багаторічна війна Туреччини з Венецією. З цього часу османи спрямовують свою агресію на північ, прагнучи підкорити Правобережну Україну та Польщу³⁷. У березні цього ж року на Генеральній старшинській раді на р. Росаві П. Дорошенко приймає турецький протекторат³⁸, і наприкінці 1671 р. королю Речі Посполитої була направлена ультимативна вимога султана про негайний вивід польських військ з українських земель Правобережжя. Розпочалися приготування до польсько-турецької війни. Новому-старому господарю Молдавії Георгію Дуці (1668-1672 рр.) султан наказав збирати розвіддані про стан укріплень Кам'янець-Подільської та інших подільських фортець, готувати провіант, фураж та деревину для майбутнього походу османського війська на Польщу³⁹, зокрема через територію Буковини. Боярину з Хотинщини Г. Конескулу господар наказав створити макет замку у Кам'янці-Подільському. Літописець Іон Некулче писав, що «він з воску створив досконалий макет Кам'янецької фортеці», який був одразу ж відправлений султану до Стамбула⁴⁰.

Напад польських військ Я. Собеського на території васала Порту П. Дорошенка став приводом для султана оголосити у грудні 1671 р. війну Речі Посполитій. Молдавський господар також зобов'язувався надати свої війська для воєнних дій на боці османів. У цей час воєнно-політичне становище Молдавії, а разом із нею і Буковини, було дуже складним. Її землі османи використовували для підготовки та проведення наступальної операції проти поляків. У ході воєнних дій часто порушувалися кордони держави, внаслідок чого населення страждало від розорень з боку як польських військ, так і від козаків, що підтримували Крим і Порту⁴¹.

У серпні 1672 р. османські війська уже знаходилися поблизу Хотина і почали переправлятися через Дністер з метою захоплення Кам'янець-Подільського. Через повільну основна частина турецької армії затрималася на переправі. Також виявилася нестача деревини для будівництва мостів, за що господар Георгій Дука втратив свою посаду. Незважаючи на тимчасові труднощі, османи після короточасної облоги, наприкінці серпня 1672 р., здобули подільську твердиню⁴². Захопивши Кам'янець, вони рушили у Галичину, де на початку вересня 1672 р. обложили Львів. Польща змушена була розпочати мирні переговори, що завершилися 16 жовтня підписанням у м. Бучачі мирного договору, за яким Подільське воєводство було приєднане до складу Туреччини⁴³. Внаслідок вищезазначених подій, воєнно-політичне становище Молдавії, а разом із нею і буковинських земель, значно погіршилося.

Новий молдавський господар Стефан Петрічейку (серпень 1672 – листопад 1673 рр.), довідавшись, що султан планує після приєднання Галичини ліквідувати молдавську державність та перетворити її землі у звичайний пашалик, таємно укладає антиосманську угоду з Яном Собеським про об'єднання сил для відсічі ворога⁴⁴.

Навесні 1673 р. османська армія на чолі з силістрійським намісником Гусейном-пашею прибули до Хотина. Приводом для подальших воєнних дій було невиконання умов Бучацького миру з боку Польщі. Туди ж прибули військові загони молдавського та валаського господарів, які налічували близько 5 тис. кінноти⁴⁵.

Про 40 тис. турків під Хотиним повідомляв господар Молдавії московського царя⁴⁶. Таку ж цифру знаходимо і в Літописі Самовидця⁴⁷. Натомість інший козацький літописець С. Величко подає кількість турків у 32 тис. воїнів⁴⁸.

Поляки були стурбовані появою значного османського війська. У березні-квітні 1673 р на Варшавському сеймі великий коронний гетьман Ян Собеський просив зібрати піхоти і кінноти по 30 тис. кожної, а також потужну артилерію – 80 гармат. Проте, сейм погодився надати йому військо удвічі менше: 15 тис. кіннотників і 16 300 піхоти, разом 31 300 воїнів. До того ж, 12 тис. кіннотників та піхотинців повинно було виставити Велике князівство Литовське⁴⁹. Участь у польському війську взяли і запорожці І. Сірка та козаки гетьмана М. Ханенка⁵⁰.

11 жовтня Ян Собеський дав наказ своєму війську,

³⁵ Staty V. Istoriya Moldovy [History of Moldova], Kyshynev, F.E.P. "Tipografia Centrală", 2002, P. 148–149.

³⁶ Masan O. Bukovyna yak ob"yekt mizhnarodnykh vidnosyn ..., op. cit., P. 112.

³⁷ Mokhov N.A. Moldavyya epokhy feodalizma [Moldova feudalism], Kyshynev, Kartya Moldovenyashke, 1964, P. 338.

³⁸ Uryvalkin O.M. Get'many Ukrainy ..., op. cit., P. 211-212.

³⁹ Masan O. Bukovyna yak ob"yekt mizhnarodnykh vidnosyn ..., op. cit., P. 113; Semenova L.E. Knyazhestva Valakhyya y Moldavyya ..., op. cit., P. 242.

⁴⁰ Neculce I. Letopisetul Țării Moldovei ..., op. cit., P. 285–286.

⁴¹ Semenova L.E. Knyazhestva Valakhyya y Moldavyya ..., op. cit., P. 242.

⁴² Masan O. Bukovyna yak ob"yekt mizhnarodnykh vidnosyn ..., op. cit., P. 114.

⁴³ Istoriya ukraïns'koho kozatstva: narysy [The history of Ukrainian Cossacks: Essays], u 2 t., Redkol.: V.A. Smoliy (vidp. red.) ta in., Kyiv, Vyd. dim „Kyuevo-Mohylans'ka akademiya”, 2006, T. 1, P. 384; Uryvalkin O.M. Get'many Ukrainy ..., op. cit., P. 216.

⁴⁴ Bukovyna: istorychnyy narys ..., op. cit., P. 52; Semenova L.E. Knyazhestva Valakhyya y Moldavyya ..., op. cit., P. 243.

⁴⁵ Masan O. Bukovyna yak ob"yekt mizhnarodnykh vidnosyn ..., op. cit., P. 114–115.

⁴⁶ Istoricheskiye svyazhy narodov SSSR y Rumyniyi: Dokumenty i materialy [The historical connection of the peoples of the USSR and Romania: Documents and materials], V 3-x tomakh, Moskva, Nauka, 1970, T. 3, N. 17.

⁴⁷ Litopys Samovydttsya [Chronicle Samovydtets], op. cit., P. 115.

⁴⁸ Velychko S.V. Litopys [Chronicle], Vidp. red. O.V. Myshanych, per., vst. stattiya, koment. V.O. Shevchuka, Kyiv, Dnipro, 1991, T. 2, P. 166.

⁴⁹ Pajewski J. Buńczuk i koncerz ..., op. cit., P. 146-147.

⁵⁰ Masan O. Bukovyna yak ob"yekt mizhnarodnykh vidnosyn ..., op. cit., P. 116.

яке налічувало до 40 тис. осіб, артилерія – 40 гармат, виступати з-під Львова до Хотина⁵¹. Цю відстань, у 300 км, вони подолали за місяць⁵². Польським воїнам, під загрозою страти, було заборонено грабувати навколишні землі та місцеве населення⁵³. Автор поділяє думку О. Масана, що мета цього походу полягала у розгромі турків під Хотином, щоб відрізати їм можливість постачання своїх баз з Молдавії на Поділля, а кінцевою метою – відвоювати подільські землі та встановити військово-політичний контроль над Правобережною Україною та Молдавією, включаючи Буковину⁵⁴.

Господар Молдавії С. Пертічейку, дізнавшись про підозри османів щодо його зв'язків із поляками, разом із групою бояр та невеликим військовим загоном втік з турецького табору та приєднався до поляків⁵⁵. Літописець Г. Грабянка вказує на участь у війську Я. Собеського і господаря Валахії.

11 листопада 1673 р. армія Я. Собеського здійснила рішучий наступ на позиції османів, прорвавши їхню оборону. Кіннота почала відтісняти турків до р. Дністер, що викликало масову паніку. Дерев'яний міст, по якому втікали тисячі наляканих турецьких військових на подільський берег, не витримав їх та зламався. За свідченнями Літописця Самовидця, врятувалося лише до 10 тис. турків⁵⁶, решта потрапили у полон, були вбиті або втопилися у Дністрі. У Хотині турки залишили чимало скарбів та відступили за Дунай⁵⁷. 13 листопада ворог був повністю розгромлений⁵⁸, а буковинські землі опинилися під владою поляків.

Втрати військ Я. Собеського були набагато менші, ніж османські. Переможці здобули чимало військових трофеїв, зокрема 120 гармат⁵⁹. Поляки у Хотині, Сучаві та інших молдавських фортецях розмістили свої гарнізони, що складалися з німецької піхоти⁶⁰.

Я. Собеський прагнув розвинути свій успіх та звільнити від турків Молдавію та Поділля, проте, дізнавшись про смерть польського короля Михайла Корибути Вишневецького, змушений був повернутися з Буковини до Польщі. За деякими даними, 1 грудня 1673 р. він переночував у Чернівцях.

Цим скористалися турки. Козацький літописець Самовидець писав, що «Волоська (Молдавська – О.Б.) земля того часу в великом утраленню была, же мусіли усі з своєї землі утікати, и много коло Богу в тих городах значних волох тулялось, бо великую кривду терпіли от татар, которіе зимовали, вигнавши ляхов и господаря Петра (С. Петрічейку – О.Б.)»⁶¹. І справді, під тиском турецько-татарських військ поляки змушені були відступити, а в Молдавії розмістилися татари. Новим господарем, на зміну С. Петрічейку, султан призначив Думітрашка Кантакузіно.

Таким чином, Хотинська битва 1673 р. позитивно вплинула на воєнно-політичне становище Польщі та

сусідніх державах. Я. Собеський був зацікавлений у тому, щоб перемога у битві під Хотином набула міжнародного значення. Вона була зразком тогочасного військового мистецтва, оскільки показала відмінну взаємодію різних видів військ, від піхоти і кінноти до артилерії. У ній польське військо показало, що може дати рішучу відсіч османським загарбникам. Проте повністю скористатися результатами цієї перемоги Речі Посполитій завдала смерть короля.

Польсько-турецькі військові дії негативно вплинули на буковинські землі, які стали ареною кровопролитних боїв. Результатом тривалого османського панування в регіоні було збільшення економічних вимог, частих простоях турецьких, татарських, польських та інших військ, демографічних втрат від голоду та хвороб.

Отже, воєнно-політичне становище Буковини у цей час було досить складним та напруженим. Після численних молдавських походів козаків та завершення тривалого правління В. Лупу розпочалася тривала боротьба за господарський престол, внаслідок якої воєводи змінювалися ледь не щороку. Османи розглядали буковинські землі як плацдарм для нападу на території Речі Посполитої. Відносини між обома державами були досить напруженими, що вилилося у тривалу війну. І знову Буковина опинилася у епіцентрі боротьби сусідніх держав. Саме під Хотином у 1673 р. поляки завдали поразки османам, проте навколишні землі у ті часи зазнали чималих спустошень арміями обох сторін. Таким чином, у другій половині XVII ст. Буковина стала об'єктом протистояння між Османською імперією та Річчю Посполитою.

Oleksii Balukh. Bukovyna as object of confrontation between the Ottoman Empire and Rzeczpospolita (in the late 1653-1673). The article analyzes military and political events on the Moldavian State territory through history of Northern Bukovyna, versatile sides of the Moldavian-Polish and Moldavian-Turkish relations related to the life in the Bukovinian land. The author also revealed the outcomes of Moldavian masters ruling in Bukovyna. He stressed that the fight for the master's throne started after numerous military campaigns of Cossacks to Moldova (1650-1653) and finish of the long rule of V. Lupu (1653) that led to fast changes on the throne almost every six months. Turks considered Bukovyna lands as abridge head to attack Rzeczpospolita. Relations between two countries were very tense and that fact sped up a long war. The Polish-Turk military campaign had a negative impact on Bukovynian land. Bukovyna became an arena of the war. The Polish Army defeated Ottomans at Khotyn battle in 1673. That battle had a positive influence at Poland military and political position as well as position of neighboring states. The victory at Khotyn battle was also of international importance. It was a model of interaction between different military units: from infantry and cavalry to artillery. The Polish army demonstrated that it was able to give a decisive rebuff to Ottoman invaders. The Ottoman long rule in the region led to worsening economic and demographic situa-

⁵¹ Pajewski J. Buńczuk i koncerz ..., op. cit., P. 148.

⁵² Pajewski J. Buńczuk i koncerz ..., op. cit., P. 150–151.

⁵³ Masan O. Bukovyna yak ob"yekt mizhnarodnykh vidnosyn ..., op. cit., P. 116.

⁵⁴ Semenova L.E. Knyazhestva Valakhyya u Moldavya ..., op. cit., P. 243; Ocherky vneshnepolytycheskoy ystoriy Moldavskoho knyazhestva ..., op. cit., P. 225.

⁵⁵ Litopys Samovydtysya ..., op. cit., P. 115–116.

⁵⁶ Ibid., P. 116.

⁵⁷ Pajewski J. Buńczuk i koncerz ..., op. cit., P. 159.

⁵⁸ Masan O. Bukovyna yak ob"yekt mizhnarodnykh vidnosyn ..., op. cit., P. 117.

⁵⁹ Litopys Samovydtysya ..., op. cit., P. 116.

⁶⁰ Masan O. Bukovyna yak ob"yekt mizhnarodnykh vidnosyn ..., op. cit., P. 41.

⁶¹ Litopys Samovydtysya ..., op. cit., P. 116.

tion. Thus, Bukovyna became an object of confrontation between Rzeczpospolita and the Ottoman Empire in the late 17th century.

Key words: Northern Bukovyna, Moldavian State, military and political relations, Rzeczpospolita, Ottoman Empire, Wallachia, Transylvania.

Олексій Балух – кандидат історичних наук, в. о. доцента кафедри історії України ЧНУ ім. Ю. Федьковича. Коло наукових інтересів: історичний період Буковини у складі Молдавської держави у 40-х роках XIV – першій третині XVI ст.: воєнно-політичний аспект. У доробку науковця 45 публікацій.

Oleksii Balukh – Ph. D. in History, Associate professor at the Department of Ukrainian history of the National Yuriy Fedkovych University. Research interests: historical period Bukovyna being as a part of the Moldavian state in 40 years of XIV - first third of the XVI centuries and it's military-political dimension. The author has 45 published works

Received: 21. 03. 2017

Advance Access Published: April, 2017

© O. Balukh , 2017